

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАПРЯМІВ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Аналізуються напрями соціально-педагогічної роботи в школі на рівнях організації соціально-виховної роботи з учнями, соціально-педагогічного середовища школи, участі в управлінні школою.

Ключові слова: соціально-педагогічна робота, напрями соціально-педагогічної роботи в школі, соціально-педагогічне середовище, соціальне виховання.

Анализируются направления социально-педагогической работы в школе на уровнях организации социально-воспитательной работы со школьниками, социально-педагогической среды школы, участия в управлении школой.

Ключевые слова: социально-педагогическая работа, направления социально-педагогической работы в школе, социально-педагогическая среда, социальное воспитание.

The parts of social pedagogic work at school are analyzed in this article at levels of organization a social educational work with pupils, organization a social pedagogic environment at school, participation at management of school.

Key words: social pedagogic work, parts of social pedagogic work at school, social pedagogic environment, social education.

Відповідно до Статті 5 Закону України «Про загальну середню освіту» [1, с. 94], завданнями останньої є: виховання громадянина України; формування особистості учня, розвиток його здібностей і обдарувань, наукового світогляду; підготовка вихованців до подальшої освіти та трудової діяльності; виховання в учнів поваги до Конституції України, прав і свобод людини й громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії, свідомого ставлення до обов'язків людини та громадянина; виховання шанобливого ставлення до родини, народних традицій і звичаїв; виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів. Окремі завдання цієї статті реалізує у своїй діяльності соціальний педагог загальноосвітнього навчального закладу: саме в його компетенції створювати умови для повноцінного соціального розвитку учня. Оскільки підготовка соціальних педагогів, як напрям суспільної політики та самостійний вид професійної діяльності, почала формуватися в Україні наприкінці ХХ ст., то майже за двадцять років створено достатнє нормативно-правове забезпечення діяльності цього педагогічного працівника. Окрім згаданого вище Закону

України «Про загальну середню освіту», необхідно вказати на такий документ, як Лист Міністерства освіти і науки України від 02.08.2001 р. №1/9-272 «Про особливості діяльності практичних психологів (соціальних педагогів) загальноосвітніх навчальних закладів». Згідно з цим Листом, соціальний педагог (практичний психолог): здійснює психологічний супровід розвитку дітей та учнівської молоді; бере участь у виховній роботі школи; проводить роботу з оптимізації навчально-виховного процесу [2]. У методичних рекомендаціях Харківського обласного науково-методичного інституту безперервної освіти (ХОНМІБО) «Соціальний педагог загальноосвітнього навчального закладу...» (2006 р.) виокремлюються напрями діяльності соціального педагога в школі: вивчення соціально-педагогічних цінностей особистості; організація виховних освітніх взаємодій з проблемною особистістю, яка потребує допомоги; соціально-психологічна допомога і підтримка особистості в кризових ситуаціях; корекція взаємин [3, с. 29–30]. Незважаючи на плідну наукову працю завідувачів, методистів, учених (О. Марінушкіна, М. Житеньова та ін.), їхні досягнення в царині соціально-педагогічної роботи в загальноосвітньому навчальному закладі, питання про специфіку, напрями діяльності соціального педагога школи понині залишаються відкритими, оскільки діяльність цього педагогічного працівника не зовсім чітко розмежовується з діяльністю практичного психолога, соціального працівника. Це нівелює роль соціального педагога як адвоката, аніматора, посередника, учасника спільної діяльності, суспільного діяча і нав'язує йому амплу психотерапевта, який працює з проблемними дітьми, неблагополучними сім'ями. Отже, виникає необхідність аналізу напрямів роботи соціального педагога в загальноосвітніх навчальних закладах щодо специфіки соціально-педагогічної діяльності: «зорієнтована на роботу з усіма категоріями людей..., незалежно від наявності проблем з пріоритетом виховних функцій» [4, с. 32–33], що й є метою статті.

Спершу зазначимо, що соціально-педагогічну роботу розглядаємо як науково обґрунтоване культуровідповідне регулювання соціального виховання в усіх сферах з метою непримусового набуття розвитку соціальності суб'єктів соціуму [5, с. 14]. Мета соціально-педагогічної роботи в школі, як навчальному закладі, що забезпечує реалізацію права громадян на загальну середню освіту, полягає в розвитку соціальності (соціальних цінностей, соціальних якостей, просоціальної поведінки) учнів через збагачення середовища соціального розвитку особистості; організацію змістовного дозвілля; профілактику, корекцію, реабілітацію девіантної поведінки; підвищення рівня професійної, соціальної компетентності педагогічних працівників; координацію роботи різноманітних соціальних інституцій у вирішенні проблем соціального розвитку дітей тощо.

Базуючись на такому визначенні мети, виокремлюємо основні напрями соціально-педагогічної роботи в загальноосвітньому навчальному закладі на рівнях: організації соціально-виховної роботи з учнями; організації соціально-педагогічного середовища школи; участі в управлінні школою.

На рівні організації соціально-виховної роботи з учнями визначаємо напрями окремо по роботі з дітьми молодшого, середнього і старшого шкільного віку, оскільки кожен віковий період має свою специфіку, характеризується психологічними, емоційними та соціальними проблемами, властивими саме молодшому школяреві, підліткови чи юнакові. Наприклад, характеризуючи молодший шкільний вік, В. Сухомлинський писав: «...у роки навчання в 1–4 класах відбувається становлення людини. Звичайно, цей процес не завершується до закінчення початкових класів, але якраз на ці роки приходиться найінтенсивніший проміжок людського життя. Дитина в цей період зобов'язана не тільки готуватися до подальшого навчання, здобувати знання та набувати вміння, щоб успішно навчатися далі, вона має жити багатим духовним життям. Роки навчання в початкових класах — це цілий період морального, інтелектуального, емоційного, фізичного, естетичного розвитку, який буде реальною справою, а не порожньою розмовою лише в тому разі, коли дитина живе багатим життям уже сьогодні, а не тільки готується до здобуття знань завтра» [6]. Отже, молодшому школяреві необхідно віднайти «індивідуально прийнятну й соціально схвалювану позицію в новій соціальній ситуації — вступу до школи», визначити відносини з ровесниками та дорослими відповідно до наявної в нього системи відносин [7, с. 23]. Підлітковий вік (10–14 років, відповідно 5–8 класи) — період бурхливого фізичного і психічного розвитку, пошуку позиції серед ровесників своєї статі, пізнання тих компонентів свого Я, які пов'язані з усвідомленням своєї подібності з іншими людьми та відмінностей від них. Юнацький вік (14–18 років, відповідно 9–11 класи) — період становлення індивідуальності, активного статевого потягу, пошуку партнера в інтимній сфері, знаходження свого місця в житті, вибір подальшого шляху (навчання, робота). Однак підлітково-юнацький вік є критичним періодом для психопатій, гострих проявів деяких властивостей характеру, які посилюють можливість психічних травм та девіантної поведінки [8]. Необхідно зважати на проаналізовані вікові особливості розвитку особистості під час розробки напрямів соціально-педагогічної роботи з учнями в умовах школи, хоча можна визначити загальні напрями, характерні для всіх вікових груп дітей, як-от організація роботи з дітьми пільгового контингенту (діти-сироти, з багатодітних сімей, учні з обмеженими можливостями).

Отже, соціально-виховна робота з дітьми молодшого шкільного віку має реалізовуватися за такими основними напрямками: розвиток соціальної готовності до навчання в школі (розвиток соціальних якостей, які забезпечують установалення взаємовідносин з дорослими та ровесниками, виконання спільної діяльності), сприяння соціальній адаптації дітей (активне, позитивне пристосування першокласників до умов нового соціального середовища). Зазначимо, в планах роботи соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів ці напрями діяльності визначають як «Адаптація дітей до умов перебування в навчально-виховному закладі» та «Психологічна підготовка до навчання в школі». Однак, на нашу думку, такі напрями є надто широкими для діяльності соціального педагога, оскільки адаптація — багаторівневий феномен, який містить біологічний, психологічний та соціальний компоненти [9, с. 170], і саме останній є предметом його діяльності в цьому аспекті. Категорія «психологічна підготовка» — психологічне явище, яке досліджує практичний психолог школи. Тому логічно, що соціальному педагогові важливо вивчати саме соціально-готовність особистості до навчання в школі.

Соціально-виховна робота з дітьми середнього шкільного віку має реалізовуватися за такими напрямками: організація роботи з обдарованими дітьми (в котрих є специфічне поєднання здібностей високого рівня, а також інтересів, потреб, яке дозволяє виконувати певну діяльність на якісно вищому рівні, що відрізняється від умовного «середнього рівня» [10, с. 163]); профілактика девіантної поведінки (яка не відповідає суспільним нормам та завдає шкоди особисто людині, оточуючим, суспільству взагалі: антисоціальної, асоціальної, саморуйнівної, адиктивної [11, с. 53–56]). Актуальною в останньому напрямі є профілактика третирування серед підлітків як різновиду девіантної поведінки. Третирування — використання чужої сили або статусу для залякування, нанесення шкоди або приниження іншої особи, що має меншу силу чи статус [12]. Це явище в останні роки поширилось, на жаль, і в нашій країні. Яскравим прикладом цього є випадки з оприлюдненими відеозаписами знущань над школярами в українських школах. Зазвичай, у науці виокремлюють три основні форми прояву третирування: фізична (побиття учня, його стусання); вербальна (словесні образи, погрози, ворожі насмішки або жарти); соціальна (опосередковані форми фізичної та вербальної агресії, як-от бойкот, ворожі міміка, жестикуляція) [12]. Зауважимо, що в планах роботи шкільного соціального педагога є подібні напрями діяльності: організація роботи з обдарованими дітьми та дітьми з творчими здібностями; організація роботи з дітьми девіантної поведінки; запобігання суїцидальній поведінці дітей та підлітків, насильницьким діям у родині та навчально-виховному

закладі. Отже, профілактична специфіка роботи прописується лише щодо останнього напрямку, а проблема девіантної поведінки вирішується корекційним способом.

Соціально-виховна робота з дітьми старшого шкільного віку має реалізуватися за такими напрямами: професійне самовизначення старшокласників, сприяння статеворольовій соціалізації (психосексуальний розвиток дівчинки/хлопчика в міру входження в соціальні відносини відповідно до особливостей вікових етапів дорослішання [13, с. 123]). В останньому напрямі належну увагу слід приділяти не лише профілактиці статевих захворювань, а й підготовці юнаків і дівчат до сімейного життя та виховання дітей.

На рівні організації соціально-педагогічного середовища школи визначаємо напрями залежно від розуміння нами цього поняття. Поділяємо думку Н. О. Максимовської, що соціально-педагогічне середовище — це складова виховного простору, в якому формується соціальність особистості завдяки цілеспрямованій, науково-обґрунтованій і системній соціально-педагогічній діяльності з метою ефективного соціального становлення людини, активного перетворення її на суб'єкта соціального розвитку самої себе й соціуму [14, с. 14]. Виокремлюємо такі напрями: 1) оптимізація учнівського самоврядування („форма самоорганізації колективу учнів, яка має сприяти становленню навчального закладу як демократичної інституції, що управляється самим колективом» [15, с. 63]; 2) розвиток шкільних традицій (історія, свята, гімн, герб, прапор, норми одягу, вітання [16]); 3) участь у волонтерській діяльності („соціальна, суспільно-корисна, систематична та вмотивована неприбуткова діяльність ... осіб, що проводиться через виконання робіт, надання послуг громадянам, організаціям і суспільству загалом» [11, с. 37]); 4) організація змістовного дозвілля учнів, батьків, учителів (активна творча (зокрема суспільна) діяльність; самоосвіта; культурне (духовне) споживання; спорт; аматорські заняття, ігри; спілкування з іншими людьми); 5) соціально-педагогічний супровід дитини в сім'ї (форма соціально-педагогічної підтримки особистості через надання різноманітних послуг); 6) взаємодія з різноманітними закладами, які сприяють розвитку соціальності учнів (різноманітні заклади освіти, соціальні служби, громадські організації, культурно-дозвіллі заклади, місцеві засоби масової інформації, медичні організації тощо).

На рівні участі в управлінні школою можна виокремити такі напрями: консультування адміністрації навчального закладу, методична робота, взаємодія з різноманітними закладами [3, с. 30–31]. Вважаємо ці напрями, досліджені О. Є. Марінушкіною, М. К. Житеньовою, важливими в діяльності соціального педагога. Тому ретельніше проаналізуємо їх зміст. Консультування адміністрації передбачає: проведення соціально-педагогічних досліджень

у педагогічному, учнівському, батьківському колективах, результати яких мають забезпечувати прийняття адекватних управлінських рішень; участь у вирішенні конфліктів навчального закладу з учнями та батьками [3, с. 30]. Методична робота передбачає проведення занять з учителями (навчання прийомів соціометричного контролю за міжособистісною атмосферою в класі), допомогу в діагностиці факторів ризику (відчужені, бойкотовані учні), сприяння ефективному розподілу ролей в учнівському колективі; участь у роботі педагогічних консиліумів (педрада, батьківські збори) [3, с. 30–31]; робота з документацією (вивчення шкільної документації, підготовка профілактичних, корекційних, розвивальних програм, статистичних звітів, формування інформаційного банку даних по роботі з сім'єю, поповнення методичної скарбнички (використання апробованих тестів, анкет, опитувальників, методів соціально-педагогічної роботи з учнями, батьками, вчителями, а також розробка власного діагностичного інструментарію) тощо). Взаємодія з різноманітними закладами передбачає: участь соціального педагога від навчального закладу в роботі місцевих органів влади, самоуправління з питань соціального розвитку, участь у розробці й обговоренні регіональних і місцевих соціальних програм, проєктів; взаємодію з органами управління освітою, соціального захисту, охорони здоров'я, комісіями в справах дітей для вирішення соціально-педагогічних проблем; співпрацю з громадськими й іншими організаціями. Таким чином, соціальний педагог на рівні участі в управлінні школою взаємодіє із заступником голови адміністрації із соціальних питань, співробітниками відділів освіти, відділу соціального захисту, центру зайнятості, правоохоронних органів, закладів додаткової освіти, відділу культури і спорту, зі спеціалістами психолого-медико-педагогічних консультацій, соціальних служб для молоді, територіального Центру медико-соціальної реабілітації інвалідів з порушеннями опорно-рухового апарату, обласного (міського/районного) Центру практичної психології та соціальної роботи, представниками благодійних, дитячих, молодіжних громадських організацій, фондів [3, с. 31].

Таким чином, можна резюмувати, що в наявних законодавчих документах, методичних рекомендаціях щодо роботи соціального педагога школи не зовсім чітко прописується специфіка його діяльності. Це, у свою чергу, позначається і на напрямках соціально-педагогічної роботи в загальноосвітньому навчальному закладі, більшість яких є близькими за змістом до діяльності практичного психолога та соціального працівника. Тому визначаємо напрями соціально-педагогічної роботи в школі на рівнях: організації соціально-виховної роботи з учнями; організації соціально-педагогічного середовища школи; участі в управлінні школою.

Перспективами подальших розвідок у цьому дослідженні є аналіз змісту реалізації напрямів соціально-педагогічної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах, їх зіставлення з наявними методами роботи в школі.

Список літератури

1. Про загальну середню освіту : закон України від 13 трав. 1999 р. № 651 // Освіта в Україні. Нормативна база (2-ге вид.). — К. : КНТ, 2006. — С. 93–116.
2. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України / упоряд. В. Г. Панок, І. І. Цушко, А. Г. Обухівська. — К. : Ніка-Центр, 2005. — 436 с.
3. Соціальний педагог загальноосвітнього навчального закладу. Статус та основні напрямки діяльності : метод. рекомендації. — Х. : ХОН-МІВО, 2006. — 76 с.
4. Малько А. О. Соціальна педагогіка. Частина 1. Основи соціальної педагогіки : конспект лекцій / А. О. Малько. — Х. : ХДАК, 1998. — 59 с.
5. Рижанова А. О. Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук : спец. 13.00.05 / А. О. Рижанова ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. — Луганськ, 2005. — 44 с.
6. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина / В. О. Сухомлинський. — К, 1987. — 497 с.
7. Мудрик А. В. Социальная педагогика / А. В. Мудрик ; под ред. В. А. Сластенина. — 4-е изд., дополн. — М. : Академия, 2003. — 200 с.
8. Личко А. Е. Психопатия и акцентуации характера у подростков / А. Е. Личко. — Л. : Медицина, 1983. — 256 с.
9. Лукашевич Н. П. Социология образования : конспект лекций / Н. П. Лукашевич, В. Т. Солодков / под. ред. Н. П. Лукашевича. — К. : МАУП, 1997. — 224 с.
10. Харченко С. Я. Соціально-педагогічні технології : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. Я. Харченко, Н. П. Краснова, Л. П. Харченко. — Луганськ : Альма-матер, 2005. — 552 с.
11. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за заг. ред. І. Д. Звереві. — К. : Центр навч. л-ри, 2008. — 336 с.
12. Дроздов О. Феномен третирування у школі: шляхи вирішення проблеми / О. Дроздов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=78&c=1878>. — Загол. з екрана.
13. Ковальчук І. А. Статеве виховання дітей і учнівської молоді / І. А. Ковальчук. — Луганськ : Альма-матер, 2008. — 140 с.
14. Максимовська Н. О. Формування культури материнства жіночої молоді в соціально-педагогічному середовищі вищого навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Н. О. Максимовська ; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — Луганськ, 2008. — 20 с.

15. Шимановський М. М. Учніське самоврядування в контексті соціалізації / М. М. Шимановський // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. — К., 2006. — Вип. 9, Кн.2. — С. 62–68.
16. Малько А. О. Соціальна педагогіка в школі: культурологічний аспект / А. О. Малько // Рідна школа. — 2001. — № 3. — С. 36–40.

Надійшла до редколегії 20.04.2012 р.

УДК 37.013.75:159.955

Т. О. ДМИТРЕНКО
К. В. ЯРЕСЬКО

РОЗВИТОК ПЕДАГОГІКИ НА ПІДҐРУНТІ ПРИНЦИПУ БАГАТОВИМІРНОСТІ МИСЛЕННЯ

Розглядаються напрями й особливості розвитку педагогіки на початку XXI ст.: перехід від одновимірного до багатовимірного опису складних педагогічних об'єктів — педагогічного процесу, педагогічної системи.

Ключові слова: *принцип, багатовимірність мислення, педагогіка, розвиток, педагогічний процес, інтервал, педагогічна система.*

Рассматриваются направления и особенности развития педагогики в начале XXI в.: переход от одномерного к многомерному описанию сложных педагогических объектов — педагогического процесса, педагогической системы.

Ключевые слова: *принцип, многомерность мышления, педагогика, развитие, педагогический процесс, интервал, педагогическая система.*

The author considers the lines and peculiarities of development of education science at the begining of the XXI cen.: the transition from parochial to manymeasured description the complex pedagogical objects — pedagogical process, pedagogical system.

Key words: *concept, multidimensional thinking, pedagogics, progress, pedagogical process, interval, pedagogical system.*

Перехід цивілізації до інформаційної стадії розвитку забезпечив посилення ролі освіти як одного з вирішальних факторів прогресу суспільства. Науковим підґрунтям освіти є педагогіка, що вивчає процеси навчання, виховання, розвитку й соціалізації людини впродовж життя. Відомо, що науково-технічний і технологічний прогрес у XX ст. сприяв виникненню наук, зокрема кібернетики та її галузей: системології, теорії інформації, теорії оптимізації, що вплинуло на розвиток педагогіки. На межі педагогіки з кібернетикою виникла кібернетична педагогіка (К. О. Метешкін). Об'єкт дослідження різних наук почали розглядати